

Mag. Lucija Mulej*

Janusov obraz globalizacije

Govor o globalizaciji vključuje interpretacijo socioloških, ekonomskih in političnih vidikov fenomena globalizma¹. Sam termin ni enoznačen, kar otežuje tako konsistentnost definiranja dometa kot tudi omejitev družbenega, ekonomskega in političnega vidika.

Globalizacija je postala modna muha in je kot pojem zlorabljena v smislu enostranskosti. V definicijah se nekateri poslužujejo socioloških interpretacij (Mlinar, 1994), drugi pa fenomen osvetljujejo z vidika makroekonomskih vprašanj (Soros, 2003) in mednarodne menjave (Svetličič, 2004).

Pojem kot tak je trivialen; Kutschera (Kutschera v Ule, 1996) navaja pomen družinskih pojmov, ki nakazujejo netrivialnost skupnih lastnosti nekega pojava². Kar seveda vpliva na metodološko plat fenomena; merjenje neenakosti nasploh, še posebno z dodano variabla, tj. globalizacijo, zapletenost in kontroverznost dodatno zviša. Mnogo je nejasnosti in problemov, zato je treba najprej natančno definirati, kaj se sploh misli z neenakostjo (ali gre za dohodkovno³, premoženjsko neenakost ali za druge vidike neenakosti). Problem ni le način merjenja, pač pa tudi časovni komponenta, ki nam predstavlja začetek procesa⁴. Večina meni, da se je globalizacija začela že v 19. st. Brez velikih tveganj začnemo o njej govoriti okoli let 1870.

Definitorna entropičnost, ki je terminu inherentna, najverjetneje neposredno vpliva na zgodnejše črno bele interpretacije, ki so svojo eksaktno podobo dobile s teoretiki odvisnosti (Cardoso, Frank, Falletto), ki govorijo o *negative zero sum game*, torej ničelni vsoti periferije v korist centra. Center so seveda razvite, demokratične zahodnoevropske in anglosaksonske države, periferija pa tranzirajoče južnoameriške in azijsko-semitske države (z izjemo

Filipinov in Japonske). Neenakost je bila pogosto obravnavana v duhu sociološko-kulturoloških vidikov (poudarek na homogenizaciji kulture). Individuacijsko plat globalizacije, ki je neposredno povezana z ubikviteto prostora ter prehodom od točkaste krajevne razporeditve enot v prostoru k tendenci tokovne transakcije in transportacije dobrin in ljudi, sistematično analizira Mlinar (1994).

Globalizacija prvič omogoča povečanje medsebojne odvisnosti v svetovnem merilu, kjer interdependenca postaja inherentna posamičnim enotam sistema v t. i. »*time-space compression*«. Medsebojna soodvisnost implicira manjšo učinkovitost parcialnih rešitev in nakazuje popolno neučinkovitost ubežniških alternativ.

Drugič, globalizacija izpostavlja odnose dominacije in odvisnosti, kar so teoretsko razvijali zlasti dependistas (predstavniki teorije odvisnosti) in kar kasneje relativizira npr. Soros (2003). Soros izpostavlja⁵ da je problematična neskladnost med MFTI (Mednarodne finančne in tržne institucije) in mednarodnimi političnimi institucijami, kar je povzročilo izjemno neenakomeren razvoj naše globalne družbe⁶.

Tretjič, globalizacija kot svetovna globalizacija (npr. pogoji za vstop v EU) zahteva izpolnjevanje univerzalnih standardov ter uniformnosti (omogoča pa tudi neovirano gibanje dobrin, ljudi in idej, kar se v zadnji instanci uporablja kot kritika proti enosmerni dominaciji, t. i. kokakolaizaciji oziroma vesternalizaciji).

Četrtoč, globalizacija kot preseganje časovne diskontinuitete (ubikviteta) v prvi fazi privede v prehod od prostora krajev do prostora tokov, s čimer se ukinjajo tradicionalne klasične hierarhije prostora,

* univ.dipl.soc. MR/ asistentka na Sociologiji znanosti (FDV) pod supervizijo izr.prof.dr. Franca Malija. Končala podiplomski študij antropologije, doktorska študentka antropologije pod mentorstvom izr .prof. dr. Vesne V. Godina.

¹ Globalizem je teoretični koncept v ozadju globalizacije kot procesa. Je skupek zakonov, ki urejajo svetovno politično, kulturno in institucionalno soodvisnost. (Svetličič, 2004)

² Podoben pojem je npr. postmoderna, ki kot taka označuje obdobje od leta 1917; po drugi strani pa paradni filozof Lyotard kot misleca, ki bi ga izpostavil za postmodernega, navaja Aristotela.

³ Tu je mišljena neenakost v izobrazbi, priložnostih, sreči, življenjski dobi, družbeni mobilnosti in blaginji. (Svetličič, 2004)

⁴ Večina meni, da se je globalizacija začela že v 19. st. Brez velikih tveganj začnemo o njej govoriti okoli leta 1870. Vprašljiva pa je tudi enota analize – ali so to posamezniki, gospodinjstva ali posamezne države. Neenakost lahko merimo znotraj držav, med njimi in globalno med posameznimi prebivalci sveta ne glede na to, v kateri državi prebivajo. Gre torej za neenakost med državami, neenakost znotraj držav in globalno neenakost (Svetličič, 2004)

⁵ Antiglobalisti bi se namesto hujskanja proti STO morali boriti za enakopravno in učinkovito institucijo, ki bi služila socialnim ciljem, ki jih to gibanje skuša doseči. Predlaga vizijo odprte družbe in opozarja, da hladna vojna na nek način ni bila nič drugega kot boj med odprtim in zaprtim sistemom, vendar je bil položaj v tistem času stabilnejši, kot je danes. (Soros, 2003)

⁶ Mednarodna trgovina in globalni finančni trgi namreč zelo uspešno ustvarjajo blaginjo, ne morejo pa neposredno poskrbeti za ohranitev miru, ublažitev revščine, trajnostni razvoj, boljše delovne razmere in človekove pravice. (Soros, 2003)

in v komunikacijsko-informacijsko tehnološko podprtih družbah omogočajo ubikviteto⁷.

Razprave o globalizaciji so brez dvoma povezane s TP (transnacionalnimi podjetji), vendar pa je globalizacija, skladno s teorijami mednarodne menjave, makroekonomske uspešna⁸. Soros (2003) na primeru poudari, da je STO v številnih pogledih popolnoma razvita in najnaprednejša mednarodna institucija, in izpostavlja pglavitno dejstvo – bila je uspešna pri oblikovanju mednarodnega prava, pa tudi pri izvajanju sodne funkcije⁹.

Dodaten problem, ki otežuje razprave, je povezan z državami v tranziciji, kjer se zastavlja relevantno vprašanje (glej Svetličič, 2004). Socialistične države so v stanju avtarkije napredovale počasi in v določenih vidikih celo propadale. Po koncu režima se razlike celo povečujejo, vendar ni nujno, da je temu kriva globalizacija. Vzroke težav je namreč treba iskati v spremembi samega sistema, tj. v uvedbi tržne ekonomije¹⁰.

Igra ničelne vsote je torej relativizirana na več ravneh. Svetličič (2004) navaja primer klasične in neoklasične teorije menjave, kjer gre za osnovno izhodišče: koristi obstajajo za vse udeležence, še posebej za tiste, ki bolj zaostajajo. Gre za dejstvo, da je v državah po uvedbi mednarodne menjave blaginja večja; mednarodna menjava namreč preobzra lokalno krivuljo povpraševanja po delu prek mehanizma svetovne trgovine v globalno, kar pomeni, da lokalna delovna sila tekmuje s svetovno in ne več z lokalno. Sicer je dejansko treba opozoriti na prezgodnje odpiranje navzven, ki lahko napravi več škode kot koristi, saj mora posamična država predhodno ustvariti ustrezne možnosti, da bi odpiranje (globalizacija) lahko pozitivno prispevalo k razvoju. Določen splošni razvojni prag je nujen za implementacijo tujega znanja in s tem omogoča sprejemanje pozitivnih aspektov svobodne mednarodne menjave. Čeprav je očitno, da ekonomska rast in revščina korelirata, ni niti jasne teoretične niti jasne empirično dokazane zveze med revščino, dohodkom in rastjo. (Svetličič, 2004)

Implementacija tujega znanja po teoriji N. Luhmanna (1991) predstavlja Damoklov meč. Idealno stanje sistema, ki je v optimalni odprtosti v stanju zaprtost in *vice versa*, nakazuje pomembne prelomne točke, ki v ideji direktnega kopiranja tujega znanja nakazujejo radikalno diskontinuiteto.

Prvič, antropološko-etnografska evidenca v dilemi emsko/etskega relevantnost konteksta tako odkritja kot nastanka nečesa, v konkretnem primeru systemske rešitve, implementacijo postavi v polje radikalnega kartezijskega dualističnega dvoma. Družboslovju problematika emskega/etskega ni inherentna *per se*; prav tako ta ločnica zadeva naravoslovje, kjer so neskladja manj očitna. Ker je človek v družboslovju (družboslovne in humanistične znanosti), subjekt in objekt raziskav, in ker gre za obravnavo izjemno kompleksnih pojavov, načeloma ne more imeti enakega objektivnega odnosa do sebe, kot ga lahko ima do naravnih objektov. Ta razlika nikakor ni izključujoča, kajti človek je v vseh znanostih dejanski subjekt in objekt raziskav, čeprav ne nujno neposredno (ob posredovanju miselnih ali eksperimentalnih konstrukcij na primer, kar je centralna značilnost logike in matematike). (več o tem glej Ule, 1986,1996).

Emsko/etske študije se razmejujejo na podlagi spoznavno in epistemološko možnega zornega kota gledanja na neko kulturo, kjer sta po definiciji gledišči izključujoči. V osnovi gre za prevajanje jezika kulture, kjer je vsak posameznik zaprečen subjekt lastnega kulturno specifičnega konteksta, ki je v individualnosti posamične kreacije edinstven. Luhmann (1991), opozarja na avtopoetiko sistema in poudari, da ima sistem lastno dinamiko, ki je lastna zgolj systemski enkratni pojavnosti. V kategorialnem aparatu ekonomije to pomeni, da prenos systemskih rešitev pomeni vnaprejšnjo degradacijo. Ekonomija namreč kot človeški kapital priznava delovno silo kot tako, ignorira pa posamični kulturni kapital, ki je v ozadju metodološko-statističnih paradigmatiskih sklopov tisti, ki dejansko odloča o vsem¹¹.

⁷ Gre za prisotnost vsepovsod, ki je posledica novih informacijsko-komunikacijskih tehnologij.

⁸ Če hočemo odgovoriti na vprašanje, kdo ima koristi od globalizacije in kdo plačuje stroške, je potrebna splošna definicija in opredelitev problema neenakomerne porazdelitve dohodkov v svetu. Ničelna vsota je s tega vidika napačna predpostavka, saj gre pri mednarodni menjavi za svet pozitivne vsote. (Svetličič, 2004)

⁹ Glede na to, da je moč STO njen mehanizem (ILO – Mednarodna organizacija za delo, ima zaradi šibkejše strukture veliko manjši vpliv), je le-tega treba inkorporirati v nove reforme in ne v revolucijo, ki pomeni prelom. (Soros, 2003).

¹⁰ Systemska teorija N. Luhmanna nas opozarja, da implantacija sistema v drugačno systemsko okolje, ki z okoljem nastanka specifičnih systemskih rešitev nima nič skupnega, dejansko pomeni utopijo, ne utopistiko.

¹¹ V emski opiciji je predstavljena kultura ali njena institucija nam nerazumljiva, v etskem opisu pa nam je sicer dostopna, a je kot taka popačena in nerazumljiva domačinom. Ta problem je še posebej razviden v primeru etnografskih posebnosti, kot so potlač, kula, hau, mana itd. (glej Šterk, 1998). Kulturni kapital torej, v jeziku psihoanalize, predstavlja tisto, za kar resnično gre, torej dinamiko, ki eksistira onkraj grafičnih, metodoloških in statističnih kazalcev, ki kot taki kreirajo realnost, jo torej ustvarjajo. Dinamika dejanskega pa je pogosto negirana, nenazadnje zaradi teorijske obloženosti dejstev. Temu Feyerabend (1999) reče okuženost podatkov.

Drugič, teorijska obloženost dejstev je fenomen, na katerega opozarja že Kant. Razvidnost te dileme se v znanosti razkrije zlasti s krizo matematike in fizike¹².

Na problematiko enosmernosti posameznih disciplin znotraj znanosti opozarja zlasti Kuhn (1998), kjer v terminu paradigma vključi tako poanto človeškega kapitala kot tudi specifiko socializacije¹³ v posamezno disciplino. Pri znanstvenem opazovanju dejstev Kuhn navaja tri centralne središčne točke, ki se, v pogojih interkorelacije, ne razlikujejo niti vedno niti trajno. Prvič, razred dejstev, za katere je paradigma pokazala, da je posebno poučen glede narave stvari, ki jih paradigma uporabi za reševanje problemov, je vredno določiti natančneje in v okviru referenc na posamezen paradigme, ne zgolj na eno prevladujočo. Drugič, neposredno primerljiva dejstva, kjer je razred določanja v manjši meri reprezentativen, je usmerjen k tistim dejstvom, napovedljivim preko napovedi paradigmatike baze teorije. Tretjič, zbiranje podatkov v pogojih normalne znanosti¹⁴, ki ga tvori empirično delo, je namenjeno artikulaciji paradigmatike teorije, pri čemer odpravlja preostale nejasnosti in omogoča reševanje problemov, na katere je teorija le bežno opozarjala.

Kuhn pojma paradigme ni uporabil prvi, a ga je prvi zavestno tematiziral in teoretično obdelal. Gre za pojmovno, metodološko in teorijsko jedro. Po kritikah (zlasti pozitivistov) pa terminu doda (postskript 1969) disciplinarne matrike. Znanstvene paradigme omogočajo relativno gladkost komunikacije v znanstvenih skupnostih in primerljive sodbe o strokovnih zadevah. So miselno-metodološke celote, ki jih načelno in objektivno ne moremo ločiti na teorijski in empirijski del, kajti teorijski del vnaprej intervenira v empiriji (teorijska obloženost dejstev), tako da jo napravi pomenljivo za teorijo. Kuhnovo raziskovanje je bilo temeljito in uspešno, s čimer je spodbudil druge teoretike znanosti k iskanju drugačnega modela znanstvenih teorij in razvoja znanosti, kot so ga ponujali neopozitivisti.

V kontekstu ekonomije želim poudariti naslednje: treba se je zavedati teorijske obloženosti dejstev, ki govori o tem, da podatki niso nujno objektivni,

ampak so vnaprej okuženi ne zgolj s teorijo, pač pa s konkretnim svetovnonazorskim toposom specifične generacije, ki definira realnost na paradigmatični način. Geslo ekonomistov »if you can not beat them, join them« bi nadomestila z »learn them«, kar poudarja pedagoški vidik samoučljive znanosti, kjer razprave o globalizaciji korelirajo s tezami Becka, ki jih poda v Družbi tveganja (2001). »Potrebna je učna teorija znanstvene racionalnosti, za katero je v soočenju s samoprodučenimi ogrožanji racionalnost spremenljiva. Kakor ovrzba Newtonove mehanike še ne pomeni konca fizike, tako tudi dokaz o iracionalnosti prevladujoče znanstvene prakse še ne pomeni konca znanosti. Temelj za to je, da se sposobnost vsebinske kritike in učenja raziskovalne prakse, preneseta na temelje spoznavanja in uporabe spoznanj. S tem bi faktično latentno refleksivnost modernizacijskega procesa obenem dvignili v znanstveno zavest« (Beck, 2001:275).

Bumerang efekt, ki negira tezo o »negative sum game« globalizacije, navaja dejstvo, da se družba na prehodu v neko drugo moderno sooča s paradoksom: nenameravane stranske posledice se vračajo v središča lastnega izvora, kar posledično pripelje do socializacije znanosti in scientizacije družbe.

Beck izpostavi pomen tveganj, ki preko scientizacije stranskih posledic postanejo realne grožnje. Zanima ga zlasti sprememba - torej kaj omogoča transformacijo družb. Zaključuje, da »modernizacija izpodkopava modernizacijo«, kar pomeni, da je sprememba lahko nenadejana. Zatorej refleksivna modernizacija najprej zaobjame samokonfrontacijo (*self-confrontation*), ne pa refleksije. Tranzicija se zgodi nenameravano v luči avtonomiziranega mehanizma modernizacije, sledeč vzorcu latentnih stranskih posledic. Tako nastala družba tveganja nastane kot posledica optimizma, ki je bil gluhi in slepi za posledice in grožnje. Enostavna modernizacija namreč združuje dvojni optimizem: linearno scientizacijo in vero v izračunljivost stranskih posledic in ravno ta optimizem je z refleksivno modernizacijo kompromitiran. (Beck v Beck, Giddens, Lash, 1994).

»Znanstvene argumentacije, ki so od razsvetljenstva priznane kot edine merodajne legitimacijske instance, v svoji posplošitvi na videz

¹² Eksperimenti z razumevanjem teorije atoma, dokazujejo existenco teh delcev le posredno, na osnovi zapletenih teoretičnih dedukcij. Obstoj določenih objektov nam je dostopen le prek dedukcije eksperimenta, kjer se izpostavi vprašanje, ali imamo sploh opravka z neko identično stvarnostjo, ali le-ta ni posledica eksperimentalnih operacij. Gre torej za naravo teorijske obloženosti dejstev. (Ule, 1986)

¹³ Študij paradigme je najpomembnejša faza v pripravi študenta na članstvo v znanstveni skupnosti, v kateri bo deloval, kar že vnaprej statistično značilno zmanjšuje nelogično nekonsistenco (Feyerabend, 1999). Delovanje takšnega znanstvenika, ki je tipično indoktriniran v doktrino in specifiko metodološko - teoretskega toposa, bo le redko vzbudilo odkrito nesoglasje.

¹⁴ Gre za okoliščine, ko neka paradigma funkcionira kot relativno nevrtašljiva avtoriteta; torej ni radikalnih diskontinuitet na občem, reprezentativnem nivoju.

izgubijo nimb racionalno nedotakljive avtoritete in postanejo družbeno razpoložljive. V socioloških perspektivah sa ta trend sam prikaže kot rezultat procesov poznanstvenitve. Dejstvo, da znanstvene izjave niso več sakrosanktne, temveč jih je mogoče izpodbijati v vsakdanjem svetu, namreč ne pomeni nič drugega kot to, da sistematični dvom kot načelo, ki nosi strukturo znanstvenega diskurza, ni več njegov privilegij. Razlika med laiki in strokovnjaki izgine in se spremeni v konkurenco različnih strokovnjakov (Weingart v Beck, 2001:255).

Izpostavila bi še načelo interdisciplinarnosti, s čimer bi se izognili enostranskosti in subjektivnosti vsakokratne paradigmske baze posameznih disciplin (ekonomije npr.). Poleg kapitala je treba upoštevati specifiko kulturnega konteksta, socialnih institucij, psihološkega ozadja tako institucij kot posameznikov, ki jim pripadajo. Pogled antropologa, ki skuša delovati kot »anthropologist at home«¹⁵, je pogled nekoga, katerega paradigmska baza teži k pogledu onkraj sebe, onkraj predsodkov in onkraj najrazličnejših konstrukcij.

Vprašanje globalizacije vidim kot interdisciplinarno, saj je pojem kot tak družinski, vezan na ekonomske (Svetličič, 2004), monetarne (Soros, 2003), sociološko-prostorske (Mlinar, 1994), sociološko-psihološke (Beck, 2001) in druge kontekste. Inherentno naravo pojma bi najverjetneje lahko ugledali preko prekrivanja navedenih pogledov oziroma paradigem, kar bi omogočilo večje poznavanje fenomena in - kar je najbolj bistveno: - poznavanje le-tega v njegovi raznoterosti in implementacija le-te v interparadigmski topos resocializacije vsakega posameznega eksperta.

Literatura:

Beck, Ulrich (2001): *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Krtina, Ljubljana.

Beck, Ulrich, Giddens Anthony, Lash Scott (1994): *Refleksive modernization*. Blackwell Publishers, Oxford.

Bell, Daniel, (1990): "Resolving the Contradictions of Modernity and Modernism". *Society*, 27/4, 186, str. 66-75.

Feyerabend, Paul (1999): *Proti metodi*. Studia Humanitatis, Ljubljana.

Luhmann, Niklas (1991): *Avtopoezis socialnih sistemov*. V *Časopis za kritiko znanosti*, letnik 19, številka 140/141, str. 21-46.

Kuhn Thomas (1998): *Struktura znanstvenih revolucij*. Temeljna dela, Krtina, Ljubljana.

Kuhn Thomas (1962): *The Structure of Scientific Revolutions*. Phoenix Books, The University of Chicago Press.

Kuhn Thomas (1969): *Postscript v Struktura znanstvenih revolucij*, 1998. Temeljna dela, Krtina, Ljubljana.

Kos, Drago (1997): "Refleksivno dojetanje nevarnosti". *Časopis za kritiko znanosti*, 25,183, str. 93-106.

Mlinar, Zdravko (1994): *Individuacija in globalizacija v prostoru*. Sazu, Ljubljana.

Soros, George (2003): *Globalizacija*. Učila International, Tržič.

Svetličič, Marjan (2004): *Globalizacija in neenakomerni razvoj v svetu*. FDV, Ljubljana.

Šterk, Karmen (1998): *O težavah z mano*. ŠOU, Ljubljana.

Ule Andrej (1986): *Od filozofije k znanosti in nazaj*. DZS, Ljubljana.

Ule, Andrej (1996): *Znanje, znanost in stvarnost*. Sophia, Ljubljana.

¹⁵ Proučevanje lastne kulture kot točke radikalne diskontinuitete je za posameznega etnografa boleče na osebni ravni; opozarja na dekonstrukcijo jaza, ki šele omogoča temelje za relativne posnetke stanja, ki naj bi se kazalo kot objektivno.